

MENINGSUNDERSØGELSER OG DERES ANVENDELSE TIL BELYSNING AF OPSPARINGSPROBLEMET I U. S. A.

AF HELGE ANDERSEN

GENNEM de sidste tre år har Federal Reserve Board ladet foretage undersøgelser til belysning af opsparingen i U.S.A. ved anvendelse af de såkaldte meningsundersøgelser. Disse undersøgelser, der er gennemført af Survey Research Center (University of Michigan), er af meget speciel karakter både med hensyn til den anvendte teknik og problemstillingen. De vigtigste talmæssige resultater af undersøgelserne er offentliggjort i en række artikler i Federal Reserve Bulletin, derimod findes der ikke nogen samlet fremstilling af de metodiske spørgsmål i forbindelse med undersøgelserne.

Her i landet har der indenfor administrative kredse ligeledes været interesse for meningsundersøgelser anvendt indenfor økonomien. Denne interesse har været så stor, at »det økonomiske sekretariat« i foråret 1948 lod Dansk Gallup Institut indsamle dansk materiale af tilsvarende karakter. Såvidt vides er dette den eneste større meningsundersøgelse foretaget udenfor U.S.A. til belysning af opsparingen. Selvom både den amerikanske og den danske undersøgelse befatter sig med opsparingsproblemet, er den anvendte teknik og de undersøgte spørgsmål ret forskellige.

U.S.A. har været foregangslandet og der er i den følgende fremstilling lagt vægt på i første række at give et billede af den udvikling, som har givet disse undersøgelser den nuværende form. Endvidere omtales den ved de amerikanske undersøgelser anvendte teknik. Ved artiklens udarbejdelse er følgende disposition fulgt:

- I. Metodiske spørgsmål.
  - a) meningsundersøgelseernes historie
  - b) meningsundersøgelseernes arbejdsområde
  - c) oplysninger, der fremskaffes ved meningsundersøgelserne
  - d) meningsundersøgelseernes teknik
- II. Undersøgelsen foretaget for Federal Reserve Board.
  - a) undersøgelsens spørgsmålsopstilling
  - b) uddrag af de talmæssige resultater
- III. Kritisk vurdering af meningsundersøgelserne

I.

METODISKE SPØRGSMAÅL

a. *Meningsundersøgelseernes historie.* Gennem de sidste 10—15 år har der udviklet sig en ny gren indenfor de sociale videnskaber under navnet »Public Opinion Research«. Den er startet i U.S.A. og skønt den har bredt sig til forskellige andre lande er dens udvikling dog ret ensidigt foregået i Amerika. Nogle af dens ivrigste forkæmpere betegner det som en selvstændig videnskab, mens man fra mere moderat side indskrænker sig til at kalde det for en teknik, et nyt redskab, der kan anvendes indenfor forskellige grene af de sociale videnskaber, først og fremmest sociologi, psykologi og økonomi. Den er også i stor udstrækning taget i brug af de praktiske forretningsfolk, for ikke at tale om en omfattende både brug og misbrug indenfor politik og journalistik.

Dette nye redskab har ikke noget egentligt fællesnavn. Selvom Public Opinion Research er det mest anvendte, finder man også betegnelser som Opinion Research, Consumer and Opinion Research og Audience Research bragt i anvendelse for samtidig at angive de problemer som undersøgelserne beskæftiger sig med. Lad os på dansk kalde det for meningsundersøgelser.

Som det almindeligst anvendte navn siger, var det oprindelige formål at foretage efterforskning af den offentlige mening, at skabe talmæssige udtryk for meninger og indstillinger. Selvom det først er indenfor den sidste halve snes år at metoden har vundet almindelig udbredelse, så finder man de tidligste spirer helt tilbage til tiden før århundredskiftet. Dengang kaldte man det for »Straw polls« eller »Straw votes«, idet den vigtigste anvendelse var forudsigelse af valgresultater og til belysning af enkelte andre spørgsmål af politisk interesse. Man afholdt »prøvevalg« om tidens spørgsmål, oftest foretaget af politiske grupper eller af et eller flere dagblade, som ikke mente at der var overensstemmelse mellem meninger indenfor befolkningen og meninger indenfor de af befolkningen valgte instanser om løsning af konkrete politiske spørgsmål.

Denne afstemningsform fik aldrig nogen nævneværdig udbredelse udenfor U.S.A.

I tiden efter den første verdenskrig kom udviklingen hovedsagelig til at falde indenfor forretningsverdenen, hvor man anvendte meningsundersøgelserne til at spørge om købermeninger og købervaner. Da disse undersøgelser i regelen blev foretaget af et enkelt firma for at dette firmas ledelse kunne få et forspring i viden om et konkret marked fremfor konkurrenterne, blev undersøgelseernes resultater kun i ringe omfang kendt af offentligheden. Ikke desmindre kom denne eksperimenteren til at betyde meget for den tekniske udvikling af undersøgelserne, ganske særlig da af de mænd, der foretog undersøgelser af denne art (Paul T. Cherrington, professor i

marketing ved Harvard Business School) fik den idé at sørge for at det materiale han indsamlede blev repræsentativt for den kreds, hvis indkøbsvaner han ønskede at undersøge. Denne fremgangsmåde, som man ikke tidligere havde tænkt på at bringe i anvendelse gav stødet til en endnu hastigere udvikling, men stadig indenfor markedsanalyserne. Det må dog nævnes, at også psykologernes voksende interesse for at udvide deres laboratorieeksperimenter til studier i marken bidrog til den følgende næsten eksplosionsagtige ekspansion.

Vendepunktet skete i 1935, hvor det amerikanske tidsskrift »Fortune« påbegyndte en artikelserie under fællesbetegnelsen »Fortune Survey«, en serie der har været fortsat siden. Den indledende artikel for denne serie havde overskriften »En ny teknik indenfor journalistikken« og gav følgende orientering om grundlaget for analyserne: »Problemet er at foretage repræsentative tællinger af meninger i U.S.A. For at gøre det må der rettes spørgsmål til en gruppe som i mikrokosmen repræsenterer den geografiske og økonomiske opdeling af landet. Geografisk deler »Fortune« landet i fem dele: Nordøst, sydøst, sydvest, vest og pacific kysten. Den andel af det totale antal interviews, der skal indsamles i hver af disse områder er proportionel med folketallet i de pågældende områder. På samme måde er befolkningen, som bor i store, mellemstore og små byer, i landsbyer og landdistrikter repræsenteret i samme forhold som befolkningen er fordelt på disse samfundstyper ved folketællingen i 1930. Endelig er folk indenfor hver af de fem økonomiske klasser interviewet i forhold til det totale antal i hver klasse, således som denne klassificering giver sig udtryk i hjemmenes værdi og huslejeniveau. Denne fordeling er iagttaget på ethvert sted, hvor interviews bliver foretaget. Alle interviewere arbejder under ensartede instruktioner med forud afprøvede spørgsmål. Interviewernes arbejde er efterprøvet af inspektører ved kontrolforespørgsel.«

Det er en programerklæring om den anvendte metode som endnu idag — trods mange bemærkelsesværdige udviklinger — i hovedtræk har uændret gyldighed.

»Fortune«s artikelserie genindførte meningsundersøgelsen på det journalistiske felt, hvor den allerede tidligere havde blomstret, men betjent sig af mindre nøjagtige metoder. Det er også ganske interessant at se, at de første surveys i Fortune beskæftiger sig med forbrugerspørgsmål som cigaretforbruget, hvad slags automobil befolkningen vil købe o.s.v., det vil sige markedsundersøgelser, blot i offentlig form. Emnerne for disse undersøgelser kom imidlertid hurtigt til at undergå en væsentlig forandring, idet man meget hurtigt tog politiske, kulturelle og rent underholdningsmæssige spørgsmål op til behandling.

Få måneder senere så en ny organisation dagens lys, den var grundlagt af dr. George Gallup og bar navnet »American Institute of Public Opinion«.

George Gallup var doktor i psykologi, men havde været lærer i journalistik ved en række amerikanske universiteter, og dette kom ganske naturligt til at præge hans undersøgelser, som figurerer i en række af landets største dagblade. Efter 1935 er der opstået en række andre instituter som har arbejdet på meget forskellige felter indenfor meningsundersøgelsen, og ved de indhøstede erfaringer gjort metoden anvendelig på nye områder, ligesom de i det hele taget har bidraget til at forbedre den anvendte teknik.

På det teoretiske område fik metoden en kraftig blomstring under den anden verdenskrig, da Bureau of the Census og andre federale institutioner for alvor tog den i anvendelse indenfor forskellige områder. Først og fremmest ønskede man gennem udbygning af repræsentative tællinger at imødekomme det voksende krav om statistiske oplysninger, fremskaffet indenfor meget korte tidsfrister, men tillige at tilfredsstille et øget krav om ikke alene at fremskaffe rent talmæssige oplysninger ved samtidig gennem årsagsanalyser at belyse de faktorer, der ligger bag de konstaterede størrelser. Samtidig med at disse federale opgaver optog metoden i det regelmæssige arbejde blev hele sampling-teorien rendyrket af statistikerne i Bureau of the Census.

b. Meningsundersøgelseernes arbejdsområde. Ved betegnelsen »meningsundersøgelser« (eller »undersøgelser af den offentlige mening«) beskæftiger man sig ikke alene med indstillinger, meninger eller opfattelser af et problem, men går langt videre og analyserer også befolkningens viden og befolkningens handlinger, for handlingernes vedkommende både handlinger af faktisk og hypotetisk karakter. Det tekniske apparat fra meningsundersøgelser anvendes yderligere på områder, der er meget langt fra meninger, hvor konkrete kendsgerninger er undersøgelsens hovedobjekt, som f. eks. i mange af problemerne i den undersøgelse for Federal Reserve Board, der skal behandles i enkeltheder i det følgende. Hvor objektet er konkrete forhold er metoden kun en udbygning af de tidligere kendte repræsentative tællinger.

Undersøgelsen for Federal Reserve Board er en stærkt blandet undersøgelse til bestemmelse af opsparingen, ikke alene befolkningens mening om opsparing (hvad der godt nok er dækket af begrebet »meningsundersøgelser«) men også denne opsparings omfang, de undersøgte personers formue og denne formues form.

For Amerikas vedkommende er de — allerede længe inden 1935 — kendte forbrugsundersøgelser og analyser af husholdningsregnskaber idag et led i dette system af »meningsundersøgelser« og også denne type undersøgelser har nydt godt af den udvikling som udbygningen af de repræsentative tællinger har medført for såvel teori som praksis. For fuldstændighedens skyld kan det nævnes at også det danske statistiske departement

har planlagt undersøgelser indenfor dette felt efter tilsvarende retningslinier.

Det er vanskeligt at afgøre hvor grænsen for meningsundersøgelserne skal drages, men en klar definition af arbejdsområdet er nødvendig. Der er særlig to punkter der må tages hensyn til, det er de ønskede oplysningers karakter og den anvendte teknik.

c. Oplysninger der fremskaffes ved meningsundersøgelser. Meningsundersøgelserne beskæftiger sig fortrinsvis med områder, hvor de ønskede oplysninger er af ubeständig karakter og derfor normalt ikke kan gøres til genstand for komplette tællinger, eller hvor det ville være praktisk uoverkommeligt eller unødvendigt at foretage fuldstændige tællinger. Det vil sige:

1. Meninger i dette ords egentlige forstand,
2. undersøgelser af viden,
3. undersøgelser af studieobjektets handlen, både når det drejer sig om a) faktisk foretagne handlinger eller b) formodede fremtidige handlinger eller c) tænkte handlinger i fiktivt opstillede situationer.
4. Hertil kommer imidlertid en fjerde mere ubestemt formuleret gruppe bestående af undersøgelser af studieobjektets tilstand, oplysninger om ejendomsforhold, forbrug, indkomst o. l.

Det må bemærkes, at der er brugt udtrykket »studieobjektet«, idet undersøgelserne ganske vist i de fleste tilfælde anvender personer som undersøgt enhed, men at der er en hel del undersøgelser (som opsparingsundersøgelser), hvor objektet er en forbrugende enhed (familie) og at der yderligere er gjort forsøg med også at lade virksomheder være enheder i undersøgelserne. (Eksperimenter i denne retning — men endnu ikke offentliggjorte — er foretaget af prof. de Chauseau, Cornell University).

d. Meningsundersøgelsesteknik. Den undersøgelse, som foretages for Federal Reserve Board er gennemført efter de principer, der — med relativt små variationer — anvendes af så godt som alle de amerikanske instituter, af Bureau of the Census, Department of Agriculture og Department of Labor. Udover den særlige problemstilling er der grund til at nævne to tekniske ejendommeligheder nemlig: S sammensætning af det repræsentative udvalg og indsamlingen af oplysninger.

Sammensætningen af det repræsentative udvalg. Som nævnt i det foregående afsnit er det et kendetegn ved undersøgelser af denne type, at oplysningerne indsamles fra et repræsentativt udvalg. Størrelsen af dette udvalg er afhængig af hvor stor sikkerhed man ønsker de forskellige oplysninger gengivet med. Ved den her beskrevne undersøgelse er der indsamlet omkring 3.500 interviews, det er det antal, der i almindelighed

bruges ved meningsundersøgelser, blandt andet af American Institute of Public Opinion (Gallup Poll) og Fortune Survey. Det er tilsyneladende et lille udsnit, men det er som regel tilstrækkeligt, hvis der kun er tale om at fremskaffe visse totaltal og materialets talmæssige størrelse ikke forringes ved at blive anvendt som grundlag for beregning af detailltal for mindre geografiske områder eller små befolkningsgrupper. Hvis det drejer sig om mere specielle undersøgelser som de folketællinger Bureau of the Census foretog i de områder hvor krigsproduktionen havde medført store forskydninger af folketallet (Los Angeles, Detroit m. fl.) er anvendt væsentlig større udvalg¹⁾. Hvor der er fastsat visse normer indenfor hvilke man ønsker at de indsamlede resultater med sikkerhed skal ligge, anvendes et efter kravenes omfang passende udvalg.

Der skelnes normalt mellem to forskellige metoder for sammensætning af det repræsentative udvalg, kvota-systemet og areal-systemet. Kvota-systemet er det først udviklede, og arbejder i det store og hele således som det er beskrevet i det gengivne citat fra Fortune. Skal systemet karakteriseres i få ord må det blive, at instituttet sammensætter sit materiale ved at træffe afgørelse om hvilke kendetegn man vil være sikker på er repræsentative i udvalget, det vil sige f. eks. geografisk fordeling (hvor interviewene skal indsamles) køn, aldersgrupper, økonomiske forhold o. l. På basis af dette materiale udskrives derefter instruktioner, således at en interviewer får i opdrag indenfor et bestemt område at udspørge f. eks. 20 personer. Det er ligegyldigt hvilke personer der udspørges, men det er afgørende at disse personer skal svare til de karaktertræk, der er anført i instruktionen. F. eks. må ud af de 20 2 være mænd i alderen fra 25—34 år, bo i et land-distrikt og have en økonomisk status, der svarer til en indkomst i gruppen fra 2000—3000 dollars o.s.v. Det er altså overladt til intervieweren at afgøre om de udspurgte personer opfylder de krævede betingelser. Da interviewerens skøn ved udvælgelsen kan være ukorrekt — dette gælder ganske særlig ved vurdering af personens økonomiske forhold — findes der her en fejlkilde, hvis størrelse der kun kan skønnes over. Der er en mulighed for at kontrollere udvalget ved at indsætte kontrolspørgsmål f. eks. om, hvor meget personen betaler i husleje, hans beskæftigelse o.s.v. Ved svarene på sådanne kontrolspørgsmål får man en vis mulighed for at korrigere eventuelle fejltagelser begået af interviewerne.

Den anden indsamling kaldes for areal-metoden, der bl. a. anvendes af Survey Research Center ved opsparingsundersøgelserne. I korte træk kan denne metode forklares på følgende måde. Men sender ikke interviewerens ud for at udspørge en person af en bestemt gruppe, men derimod for at udspørge en person, der bor i en bestemt lejlighed. Denne adresse er ud-

¹⁾ A Chapter in Population Sampling, Bureau of the Census, Washington D. C. u. å.

fundet ved en ret omstændelig proces, idet man bestræber sig for at sikre at udvælgelsen er absolut tilfældig (random), således at alle egnede emner har samme mulighed for at komme med i det repræsentative udvalg. Når man anvender denne metode og trodser anstrengelser og omkostninger er det ud fra det synspunkt, at man ved at foretage selve udvælgelsen på centraliseret sted kan sikre at denne udvælgelse er absolut tilfældig og dermed helt udelukke interviewerens skøn.

Fuldkommen »tilfældig« kan denne udvælgelse ikke blive. Da undersøgelserne ikke har støtte i lovgivningen kan man ikke *afkræve* de udvalgte personer oplysninger, og såfremt nogle af de udvalgte personer nægter at samarbejde er der ingen mulighed tilstede for at erstatte de udvalgte med andre, såfremt den tilfældige udvælgelse skal gennemføres konsekvent. For at få et absolut korrekt billede er det derfor vigtigt at samtlige udvalgte blive inddraget i undersøgelsen. Erfaringsmæssigt ved man imidlertid at der er nogle, som vil nægte at udtale sig. Hvormange der nægter at udtale sig afhænger af henvendelsens form, hvilket institut, der officielt står bag undersøgelsen og undersøgelsens emne. Ved nogle undersøgelser foretaget af Survey Research Center har man således erfaring for at $\frac{1}{4}$ ikke vil give oplysninger ved den første henvendelse. De der nægter at deltage får derefter besøg af den lokale undersøgelsesleder, som forklarer baggrunden for undersøgelsen, og han vil normalt få en hel del til at falde til føje. De resterende får en skriftlig henvendelse fra University of Michigan med en tilsikren af den absolutte anonymitet med hensyn til de afgivne oplysninger og en indgående forklaring af, hvorfor det er nødvendigt at netop beboerne af denne lejlighed afgiver oplysninger. En sådan henvendelse giver yderligere resultater, således at man kan regne med at der tilbage kun bliver omkring 10 % af de oprindeligt udvalgte, som det er absolut umuligt at få oplysninger fra. For at sikre at mangelen af disse emner ikke fremkalder nogen skævhed i materialet prøver man ad omveje at samle så mange økonomiske oplysninger som muligt om de husstande, hvis medlemmer ikke vil deltage for at se om de manglende 10 % har karaktertræk, der afviger fra det totale materiale. Kan en skævhed befrygtes kan den eventuelt elimineres ved vejning af materialet. Det kan i parentes bemærkes, at erfaringerne viser, at det fortrinsvis er emner med mere end gennemsnitlig indtægt, der nægter at deltage, at det derfor ved en opsparingsundersøgelse kan forventes at denne manglende gruppe i nogen grad påvirker resultaterne.

Indsamlingen af oplysningerne. Det er et kendetegn for hovedparten af meningsundersøgelserne og for samtlige undersøgelser gennemført af Survey Research Center, NORC, Gallup Poll, Fortune Survey m. fl. instituter, at oplysningerne indsamles ved personlige besøg hos de udvalgte, aldrig skriftligt eller pr. telefon. Man lægger stor vægt på denne henvendelse og ud-

vælger og træner det personale, der gennemfører indsamlingen meget omhyggeligt. Undersøgelsens pålidelighed står og falder med interviewernes kvalitet.

Fra selve institutet uddannes og instrueres supervisors til de forskellige distrikter og disse ledere af markarbejdet har derefter til opgave at virke som rådgivere og kontrollanter samt personligt at indsamle de vanskeligere tilfælde.

Der anvendes særligt udarbejdede spørgeskemaer, hvor den form hvori spørgsmålene skal stilles er gengivet og hvor der samtidig er plads til at notere svarene. Omhyggelig udarbejdelse af spørgsmålene er meget vigtig, idet standardisering af svarene afhænger af ensartet form for udspørgen. Selv betoningen i spørgsmålene bliver instrueret, dels ved mundtlige instruktioner dels ved meget udførlige skriftlige instruktioner (de skriftlige instruktioner til opsparingsundersøgelsen fylder f. eks. 57 sider).

II.

UNDERSØGELSER FORETAGET FOR FEDERAL RESERVE BOARD

Som et eksempel på en godt planlagt og omhyggeligt gennemført meningsundersøgelse skal her foretages en kort gennemgang af hovedpunkterne i en stor survey, der som den tredje i rækken er foretaget for Federal Reserve Board. Forud var der gennemført en analyse af forsøgsmæssig karakter som blev offentliggjort i 1945.¹⁾ Den var foretaget for F.R.B. af Division of Program Surveys, Bureau of Agricultural Economics under ledelse af psykologen dr. Renses Likert. Den første egentlige survey blev gennemført af samme institution året efter²⁾ I 1946 foretoges imidlertid en omlægning af researcharbejdet, idet hele staben for Division of Program Surveys overføres til et institut som under navnet Survey Research Center blev oprettet i tilknytning til University of Michigan i Ann Arbor. Dette institut gennemførte derefter den anden³⁾ og tredje⁴⁾ undersøgelse. Dr. Likert står også som leder af institutet i dets nuværende form. Udover dr. Likert har dr. Angus Campbell og dr. George Katona⁵⁾ tilrettelagt og gennemført undersøgelserne.

¹⁾ Federal Reserve Bulletin, sept. 1945.

²⁾ »National Survey of Liquid Asset Holdings, Spending, and Saving« uds. af »Agricultural Economics, U.S. Dep. of Agriculture« som tre hefter, juni, juli og august 1946.

³⁾ Federal Reserve Bulletin juni, juli og august 1947.

⁴⁾ Federal Reserve Bulletin juni, juli, august og sept. 1948.

⁵⁾ Dr. Katona har redegjort for nogle af de vigtigste problemer i en artikel »Contribution of Psychological Data to Economic Analysis« J. of the Stat. Ass. sept. 1947 pp 449—459.

a. *Undersøgelsens spørgsmålsopstilling.* I mange af de gennemførte meningsundersøgelser — og det gælder måske i særlig grad den foreliggende — indtager indsamlingen af faktiske oplysninger en stor part af spørgsmålene. Det vil ofte være nødvendigt for at skabe baggrund for de psykologiske spørgsmål at skaffe oplysninger om konkrete forhold, men desuden bruger man i U.S.A. i stor udstrækning sådanne repræsentative tællinger som grundlag for statistiken. Det må erindres, at amerikansk statistik som helhed er opbygget efter andre principer end f. eks. den danske, hvor lovgivningen i meget større udstrækning end tilfældet er i U.S.A. hjemler ret til at afkræve borgerne statistiske oplysninger. Ved behandling af spørgsmål som opsparingsproblemet vil der derfor være en række konkrete oplysninger, som det er af vigtighed at få indsamlet ikke alene for anvendelse i selve analysen af det indsamlede materiale, men tillige som selvstændige statistiske oplysninger.

Som nævnt tidligere, er den udvalgte enhed en husstand, der i visse tilfælde opdeles i flere forbrugende enheder. Interviewet foretages med enhedens vigtigste disponerende person, normalt vil det være husfaderen, men det er ingen betingelse, såfremt et andet medlem af husstanden er tilstrækkelig godt orienteret til at kunne svare.

Udover en række identitetsoplysninger om familiens medlemmer omfatter interviewet 21 spørgsmål i det indledende skema, og 156 spørgsmål i hovedskemaet, altså ialt 177 spørgsmål.

Det indledende skema er beregnet til at skaffe en almindelig oversigt over emnets formodninger om den fremtidige økonomiske udvikling i samfundet som helhed. Det er af tekniske grunde, at man indleder med disse spørgsmål, dels ønsker man at starte med nogle spørgsmål, som ikke forskrækker emnerne, men får dem igang, dels har det en psykologisk baggrund, idet institutet ønsker at disse svar skal være spontane. Hvis man gemte disse spørgsmål til senere, vil interviewerens krydseksamination af emnet om dettes økonomiske forhold måske medføre en øjeblikkelig forskydning i opfattelsen, således at svarene ikke bliver så spontane, som det er ønskeligt.

Det første spørgsmål lyder: »Mener De, at De og Deres familie er bedre eller dårligere stillet økonomisk nu, end De var for et år siden?« Svaret følges op af et krav om nærmere begrundelse for den afgivne udtalelse. Det påfølgende spørgsmål har til formål at belyse, om emnet har højere indkomst idag end for et år siden (uden at gå i detaljer), og hvorledes emnet venter at komme til at stå økonomisk et år ud i fremtiden.

Mens disse indledende spørgsmål omhandler emnets opfattelse af hans egen tidligere, nuværende og fremtidige stilling følger de næste spørgsmål sagen op ved at udvide problemet til nationen som helhed, om emnet venter, at det amerikanske samfund vil få økonomisk gode kår i fremtiden

eller om kårene vil blive dårligere, samt hvad emnet regner for tegn på gode eller dårlige tider. I samme forbindelse, om hans forventning om prisudviklingen i almindelighed og om henholdsvis priserne på beklædning, møbler og inventar samt fødevarepriserne.

Man ønsker gennem svarene at undersøge, om forventningerne om den fremtidige økonomiske udvikling har nogen indflydelse på emnets egne dispositioner. Sagen følges derfor op med direkte spørgsmål af følgende ordlyd: »De sagde, at i 1948 ventede De, at priserne vil gå ..... (svaret på et tidligere spørgsmål indsættes her). Har dette på nogen måde indflydelse på Deres planer for indkøb af tøj, af hjælpemidler til husholdningen, af en bil eller andre lignende ting, eller er det uden indflydelse på disse planer?« Dette spørgsmål følges tilsvarende op med krav om nærmere begrundelse.

Efter disse indledende spørgsmål går interviewereren over til det egentlige hovedskema med nogle forbindende ord som f. eks.: »Som jeg sagde, er dette en finansiell og statistisk undersøgelse. Over hele landet prøver vi at få et nøjagtigt billede af folks økonomiske stilling. Jeg vil gerne gennemgå dette skema med Dem. Den første oplysning, vi må have, er Deres indkomst sidste år. Vi starter med lønninger og gager«.

Konstatering af indkomsten. Gennem 16 spørgsmål søger interviewereren derefter at komme til bunds i spørgsmålet om, hvor stor indkomsten har været. Det sker ved udfyldning af et skema, der i princippet ligner det skema, der anvendes i de danske selvangivelser, og da det er konstatering af konkrete tal, byder de ikke på væsentlig andre tekniske vanskeligheder, end emnernes evne og villighed til at give oplysningerne.

Gennemgangen af skemaet følges op af 9 spørgsmål, der i første række har til opgave at vurdere indkomstforventningerne for det kommende år på baggrund af den foretagne detaljerede gennemgang af de faktiske indkomster sidste år. Endvidere søger man oplysninger om familieoverhovedet eller et medlem af familien er veteran, og hvis dette er tilfældet, om størrelsen af den »terminal leave bond«, han modtog, om den er omsat til penge, og hvad disse penge er brugt til.

Konstatering af de vigtigste udgifter. I den foreliggende undersøgelse har man koncentreret interessen om indkøbet af større ting til familien og mindre om et forsøg på at finde frem til den økonomiske fordeling af udgifterne på hovedgrupperne som fødevarer, påklædning o. l.

Ikke mindre end 17 spørgsmål ofres på indkøb af bil. Den store interesse for denne specielle udgiftspost må ses i relation til bilernes overordentlig store udbredelse i U.S.A. og den særlige interesse i, at netop en så stor udgift som anskaffelse af en bil bliver belyst. Sagen ses fra to sider, dels en analyse af det faktiske indkøb, såfremt emnet har købt en bil sidste år samt en tilsvarende analyse for de emner, der har planlagt

at købe en ny (eller brugt) vogn i det kommende år. Da de fremtidige planer er det mest interessante, skal lige nævnes, at man søger at få disse planer underbygget for at konstatere, hvor solid beslutningen er eller om det kun er en ønskedrøm. Denne vejledning af hensigtens værdi sker dels ved at konstatere, om det er en anskaffelse, der er nær forestående, dels hvilke betingelser emnet venter at han kan købe vogn under, således den forventede pris, om den gamle vogn skal indgå i handelen og hvor stor en kontant udbetaling, emnet er villig til at sætte ind, og hvorledes eventuelle manglende penge skal skaffes (afbetalinger o. l.).

En serie spørgsmål ofres på de sidste år foretagne indkøb af møbler, køleskabe, radio, husholdningsudstyr, (vaskemaskiner, strygemaskiner o. s. v.) og andre større anskaffelser. For hver enkelt af disse genstande konstateres art, pris og betalingsform, herunder om det er købt på rate, og hvis det er tilfældet, om afdragssummens størrelse og hvor meget der er afbetalt indenfor året.

For at være sikker på at få et komplet billede af afbetalingsbeløbenes indflydelse på familiens økonomi, er det yderligere undersøgt, om familien i det sidste år har ydet afbetalinger (og hvor store) på ting indkøbt tidligere år, og ligeledes, om familien på undersøgelsestidspunktet har andre afbetalingsforhold løbende og i bekræftende fald, hvor meget der måtte restere på disse betalinger. Dette afsnit indeholder også spørgsmål om planlagte indkøb og planlagte indkøbsmåder for tilsvarende ting i det kommende år.

Husleje forhold og planer om indkøb af hus m. m. De påfølgende 22 spørgsmål belyser under hvilke forhold familien bor, hvor meget de betaler i husleje, om de bor i eget hus, om huslejeafgiften for familien er steget eller faldet. Særlige spørgsmål er knyttet til de familier, der indenfor analyseåret har købt eller solgt et hus, idet man — ligesom for bil og andre store anskaffelser — søger oplysning om under hvilke betingelser dette er sket, hvor pengene er kommet fra, hvor meget der er betalt og hvorledes låneforholdene er ordnet.

En særlig række spørgsmål belyser planer for fremtiden, det vil sige, hvorvidt familien har planer om køb indenfor det kommende år, og igen her nogle spørgsmål til at konstatere hvor meget reelt indhold, der er i disse planer.

Opsparingsspørgsmålene. De resterende 64 spørgsmål er alle i tilknytning til undersøgelsens hovedtema: opsparingen. Den første opgave er at få en oversigt over formue og opsparing, herunder hvilke aktuelle dispositioner og forandringer i formuens sammensætning, der er sket indenfor det sidste år. De ønskede oplysninger koncentrerer sig om konstatering af den aktuelle beholdning, den faktiske beholdning for et år siden, således at nettoforskydninger kan konstateres, men tillige, om bruttoforskydning-

gerne, specielt for krigsobligationer. Spørgsmålene falder i grupper som obligationer, opsparingskonti af forskellig art, checkkonti o. l. Materialet benyttes blandt andet til en konstatering af forskydninger i nettoformuen og for eventuelle forskydninger afkræves der nærmere begrundelse for, hvad pengene er brugt til (indkøbets art) eller hvorledes underskuddet er fremkommet.

Også på dette felt interesserer man sig for det kommende år, blandt andet ved at spørge om planer for omdisponering, herunder f. eks. salg af obligationer.

På analog måde gennemgås livsforsikringer, pensionsforsikringer, afdrag på lån, prioriteter o. l., ligesom den negative side af formuen underkastes en analyse med hensyn til nystiftede lån.

Dette sidste afsnit afsluttes med nogle spørgsmål til belysning af eventuelle opsparingsplaner, det vil sige spørgsmål om familien har aftale om opsparing ved tilbageholdelse af løn, regelmæssige betalinger på opsparingskonti o. s. v. For personer med mere end \$ 2.000 i indkomst er der tilføjet nogle spørgsmål til belysning af emnets principielle indstilling overfor opsparing lydende således: »Antag, at en mand har penge i overskud, det vil sige mere end han behøver for sine normale udgifter, hvad mener De at han burde gøre idag, bruge pengene til at forøge sin levestandard, spare dem eller hvad ellers?« ..... »Antag, at han beslutter sig til ikke at bruge dem, han kan enten sætte dem i en bank eller i obligationer eller han kan investere dem. Hvad mener De vil være den klogeste ting, han kunne gøre ..... sætte dem i banken, købe obligationer, investere dem i fast ejendom eller købe aktier for dem?« Begge disse spørgsmål følges op af spørgsmål til begrundelse for den trufne afgørelse.

b. Uddrag af de talmæssige resultater. Det enorme materiale, der er indsamlet gennem disse undersøgelser er enten kun i ringe omfang blevet benyttet, idet man først og fremmest har interesseret sig for at fremskaffe de faktiske oplysninger, der skal bruges til de amerikanske nationalindkomst-beregninger.

Her skal vises nogle få eksempler på, hvilken anvendelse man kan gøre af et materiale af denne type.

Tabel 1 viser hovedtal for indkomst og opsparingsfordeling efter indkomst. Det er et statistisk materiale, som det er muligt at skaffe ved en statistisk behandling af oplysningerne til skattevæsenet, men som her er fremkommet væsentlig hurtigere. De i tabellen gengivne tal er af stor interesse, idet de viser, at 58 % af det opsparede beløb er sparet af de 5 % forbrugende enheder, der har en indkomst over \$ 7,500, skønt disse 5 % kun har 24 % af den samlede indkomst.

Tabel 1.

Fordelingen på indtægtsgrupper af antallet af forbrugende enheder, pengeindkomst, positiv opsparing, negativ opsparing og nettoopsparing.

1947 pengeindkomst før skattefradrag	Forbrugende enheder %	Pengeind- komst %	Positiv opsparing %	Negativ opsparing %	Netto opsparing %
Under \$ 1.000.....	14	2	1	17	÷11
\$ 1.000—1.999.....	22	10	5	14	÷ 2
„ 2.000—2.999.....	23	17	11	16	7
„ 3.000—3.999.....	17	18	13	18	9
„ 4.000—4.999.....	10	13	12	11	13
„ 5.000—7.499.....	9	16	19	10	26
„ 7.500 og over.....	5	24	39	14	58
Alle enheder.....	100	100	100	100	100

Tabel 2 a.

Positive sparere 1947: procenten af sparet indkomst og sparet beløb*).

Forbrugsenheder med årlig ind- komst på	under \$ 1.000 %	\$ 1.000 —1.999 %	\$ 2.000 —2.999 %	\$ 3.000 —3.999 %	\$ 4.000 —4.999 %	\$ 5.000 —7.499 %	\$ 7.500 og derover %	Ialt
Har opsparret af indkomst:								
1— 9%.....	23	35	34	34	28	28	16	30
10—19%.....	10	10	14	15	16	16	20	14
20—29%.....	3	5	7	9	11	15	17	8
30—49%.....	5	5	8	8	8	9	17	7
mindst 50%...	3	4	3	3	5	11	13	5
Ialt.....	44	59	66	69	68	79	83	64
Har opsparret:								
\$ 1—199...	36	40	30	23	15	13	5	27
„ 200—499...	5	12	18	19	17	13	9	14
„ 500—999...	2	5	11	16	16	16	5	10
„ 1.000 og mere	1	2	7	11	20	37	64	13
Ialt.....	44	59	66	69	68	79	83	64

*) Tallene i tabellen angiver de positive sparere i % af det totale antal forbrugende enheder indenfor den pågældende gruppe.

Tabel 2 b.
Positive sparere 1947: procenten af sparet indkomst og beløb sparet*).

	Liberale erhverv	Overord. funkt. og selvst.	Kontor og salgs- persn.	Faglært og tillærte arb.	Ufag- lærte arb.	Selvst. land- brugere	Ude af erhverv	Ialt
	%	%	%	%	%	%	%	%
Har opsparet af indkomst:								
1—9%.....	25	21	34	34	37	19	31	30
10—19%.....	16	18	17	14	12	11	12	14
20—29%.....	13	12	9	8	4	9	4	8
30—40%.....	10	12	7	5	4	13	2	7
mindst 50%...	4	13	2	2	2	15	2	5
Ialt.....	68	76	69	63	59	67	51	64
Har opsparet:								
\$ 1—199...	14	16	29	26	41	23	35	27
„ 200—499...	16	12	17	18	11	12	7	14
„ 500—999...	14	13	12	11	4	11	4	10
„ 1.000 og mere	24	35	11	8	3	21	5	13
Ialt.....	68	76	69	63	59	67	51	64

Tabel 3.
Totale pengeindkomst og nettoopsparing efter indkomststørrelse **).

Forbrugende enheder ordnet efter indkomst	Pengeindkomst				Nettoopsparing			
	1947	1946	1945	1941	1947	1946	1945	1941
	%	%	%	%	%	%	%	%
Højeste tiendedel....	33	32	29	34	77	63	46	73
anden ».....	15	15	16	16	16	16	18	15
tredie ».....	12	12	13	12	6	14	13	6
fjerde ».....	10	10	11	10	6	7	8	5
femte ».....	9	9	9	9	3	4	5	5
sjette ».....	7	7	7	7	4	1	4	3
syvende ».....	6	6	6	5	2	2	3	1
ottende ».....	4	5	5	4	÷1	1	3	÷1
niende ».....	3	3	3	2	÷2	÷3	2	÷3
sidste ».....	1	1	1	1	÷11	÷5	÷2	÷4
	100	100	100	100	100	100	100	100

*) Tallene i tabellen angiver de positive sparere i % af det totale antal forbrugende enheder indenfor den pågældende gruppe.

**) Tallene for 1941 stammer fra »Family Spending and Saving during Wartime« — Bureau of Labour Statistics Bulletin no. 822 (House Document no. 147 A) Wash. 1945.

Det materiale, der er gengivet i tabel 1 er yderligere uddybet i tabel 2, hvor opdelingen er foretaget efter opsparingsprocenten og ikke alene for de forskellige indkomstgrupper, men tillige for de forskellige grupper af beskæftigelse. Det virker ret overraskende, at 13 % af de amerikanske forbrugende enheder har opsparet mindst \$ 1.000 i 1947, og at den tilsvarende procent for faglært og tillært arbejdskraft andrager 8 %.

I tabel 3 er de forbrugende enheder inddelt i grupper, hver omfattende 10 % af materialet, efter at de forinden er ordnet efter indkomst. Tallene for de tre undersøgelser er sammenlignet, og samtidig er der tilføjet nogle oplysninger fra 1941 efter en undersøgelse foretaget efter tilsvarende principper af Department of Labour. Denne oversigt viser den tvungne opsparings virkninger, idet der er en meget bemærkelsesværdig udvikling i nettoopsparingen fra 1945 til 1947, hvor de lavere indkomstgrupper fra at være positive sparere (med undtagelse af den allerlaveste gruppe) i 1945 bliver negative opsparere i 1947. Den halvdel af de forbrugende enheder, som havde laveste indkomster, dækkede således 10 % af den samlede opsparing i 1945 med ÷ 8 % i 1947.

Tabel 4.
Likvide midler holdt af:

Forbrugende enheder ordnet efter indkomst	Procent af likvide midler ved begyndelsen af:		
	1948	1947	1946
Højeste tiendedel.....	43	39	40
anden »	14	15	13
tredie »	8	9	10
fjerde »	7	7	7
femte »	5	7	8
sjette »	6	7	6
syvende »	4	5	5
ottende »	4	4	4
niende »	4	4	3
tiende »	5	3	4
	100	100	100
Median beløb for alle enheder	\$ 350	\$ 470	\$ 400
» » de der har likvide midler	„ 820	„ 890	„ 750

Tabel 4 viser en nedgang i de likvide beløb (tallene for 1948 ligger 12½ % under tallene for 1946), men fordelingen mellem de forskellige indkomstgrupper er ret uændret.

Tabel 5.

Begrundelser for og imod at placere penge i forskellige typer af værdier.
(Forbrugende enheder med indkomst på \$ 2.000 og over).

	Bankindskud %	Spareoblig. %	Fast ejendom %	Alm. aktier %
For.....	32	60	9	5
Sikkert — ikke spil.....	18	37	4	1
Renten tilfredsstillende.....	2	18	4	4
Likvid.....	12	2	—	—
Fortrolig med.....	—	—	—	—
Hjælper nationen.....	—	3	—	—
Imod.....	23	9	58	62
Ikke sikkert — spil.....	4	1	12	26
Renten for lav.....	19	4	1	—
Ikke likvid.....	—	3	1	—
Ikke fortrolig med.....	—	1	6	30
Kræver for mange penge.....	—	—	4	3
Prisen for høj, kapitaltab ventet....	—	—	34	3
Ingen begrundelse.....	44	30	33	33
Alle enheder.....	100	100	100	100

—) mindre end en halv procent.

Mens de fire første tabeller alle omfatter oplysninger, som det er muligt at fremskaffe på anden måde (men vel at mærke uden at dette er sket i nævneværdigt omfang), indeholder de sidste 5 tabeller oplysninger, som kun kan fremskaffes ved meningsundersøgelser. Tabel 5 viser sparernes begrundelser for og imod forskellige former for pengeanbringelser. Disse tal giver et indtryk af indstillingen hos de undersøgte personer (hovedpersonerne i forbrugende enheder med indkomst på \$ 2.000 og derover) overfor de almindeligst forekomne pengeplaceringer. Spareobligationer har det største antal tilhængere og det mindste antal modstandere, mens kun 5 % har udtalt sig til gunst for at placere penge i aktier. Modstanden mod aktier begrundes først og fremmest med ukendskab til denne form for pengeplacering. Også fast ejendom møder op med et anseligt antal modstandere først og fremmest begrundet med en angst for, at ejendommene skal tabe deres værdi, mens den tilsvarende indvending mod aktierne kun er nævnt af 3 % af de udspurgte.

I hvilket omfang bliver økonomiske planer ført ud i livet? Det er et almindeligt menneskeligt karaktertræk, at der er en væsentlig forskel på fortsætter og disse fortsætters gennemførelse. Værdien af en meningsundersøgelse på dette punkt er afhængig af, hvorvidt det er muligt at

adskille løse forhåbninger og reelle planer, der har mulighed for at blive gennemført. Men selv om det var muligt at foretage en sådan fuldkommen adskillelse i de to grupper, kan man ikke forvente, at planer og handlinger vil komme til at stemme overens. Der kan ske en uforudset udvikling med hensyn til priser, indkomst osv., som medfører en ændring af planerne. Det har stor interesse at se, i hvilket omfang der findes en overensstemmelse. Ganske vist er det ikke de samme personer, der indgår i undersøgelserne fra år til år, så man er ikke i stand til at føre kontrol med, hvorvidt de lagte planer faktisk blive gennemført og i benægtende fald, hvorfor de ikke er gennemført. Man må håbe, at det bliver muligt engang at gennemføre en sådan undersøgelse, som vil have krav på en særlig opmærksomhed. Men da undersøgelserne er gennemført på tilfældige udsnit af befolkningen kan man finde gennemsnitstal, som det er muligt at sammenligne, dog må man naturligt regne med større mulighed for afvigelser ved sådanne sammenligninger. Tabel 6 viser typiske tal for afvigelser i forventningerne, som må tilskrives manglende udbud.

Tabel 6.
Sammenligning mellem planlagte og gennemførte køb af større effekter.
(% af forbrugende enheder).

	1946		1947	
	Planlagte køb 1) %	Faktiske køb 2) %	Planlagte køb 2) %	Faktiske køb 3) %
Nye automobiler.....	7,4—9,3	3,3	7,3—9,7	5,8
Brugte »	2,2—2,9	7,4	2,7—3,7	9,1
Automobiler ialt.....	9,6—12,2	10,6	10,0—13,4	14,9
Møbler o. l.....	25,7—31,3	28,3	18,1—23,8	35,1
Fast ejendom.....	7,5—9,3	6,5	5,0—7,5	5,0

Under krigen var den amerikanske park af privatautomobiler kun i ringe omfang blevet fornyet, og kravet om nye automobiler var derfor meget stort efter krigen, langt større end produktionen. Man kan derfor af tabellen se, at mellem 7,6 % og 9,3 % af de undersøgte enheder ønskede at købe nye biler i 1946, mens kun 3,3 % gennemførte et køb i løbet af året (undergrænsen er beregnet ved at medtage alle personer, der har sagt, at de vil købe + halvdelen af de, der udtaler, at de mener, at de sandsynligvis vil købe, mens overgrænsen er beregnet ved at tage alle de emner, der enten definitivt eller muligt vil købe + halvdelen af de ubeslutsomme). Da der således ikke kunne skaffes nye vogne nok til at tilfredsstille efter-

1) første undersøgelse. 2) anden undersøgelse. 3) tredje undersøgelse.

spørgslen, steg købene af brugte vogne. For 1946 kom tallene for de faktiske køb, når nye og brugte vogne betragtes under eet, til at ligge indenfor den formodede grænse, mens købene i 1947 kom til at ligge over den øvre grænse. For møblernes vedkommende kom købene i 1946 til at passe med planerne, men i 1947 kom de faktiske køb til at ligge over det planlagte. For fast ejendom kom de faktiske køb til at ligge på eller under undergrænsen.

Tabel 7.
Sammenligning mellem gennemsnitsudgiften for planlagte og gennemførte køb af større effekter.

	Planlagte køb §	Gennemførte køb §
1946		
Automobiler (nye og brugte).....	1.100	920
Møbler o. l.....	320	310
Fast ejendom.....	5.020	5.390
1947		
Automobiler nye.....	1.540	1.950
» brugte.....	650	780
» nye og brugte.....	1.300	1.250
Møbler o. l.....	310	310
Fast ejendom.....	6.310	7.090

Der er også fremskaffet et materiale til at vise, i hvilket omfang udgifterne kom til at stemme, når man sammenligner forventningerne og faktiske udgifter (tabel 7). For 1946 kom tallene til at stemme ganske godt, desværre foreligger der ikke tal for nye og brugte vogne hver for sig, idet de lavere priser, der faktisk er betalt, sammenholdt med de forventede formentlig skal tilskrives, at adskillige, som havde planlagt at købe en ny vogn, måtte købe en brugt i stedet.

For 1947 er der en vis undervurdering både for vogne og for fast ejendom. (Til vurdering af forskellenes betydning kan anføres, at en middelfejlberegning på materialet f. eks. viser, at middelfejlen på de faktisk betalte beløb for nye vogne i 1947 er beregnet til at være § 45).

Ikke mindst Stockholmskolen har påvist, hvor stor betydning man må tillægge forventningerne om en fremtidig indkomst. Gennem meningsundersøgelserne er det muligt i ikke ringe omfang at skaffe et materiale til bedømmelse af forventninger. I tabel 8 er vist hvilke forventninger, de undersøgte emner har med hensyn til deres fremtidige økonomiske forhold. Som et sammenligningsgrundlag er i tabellen gengivet de faktiske udviklinger. Der synes at være en ikke ringe forskydning mellem de for-

Tabel 8.
Forventninger om indkomst sammenholdt med vurderingen af sidste års
udvikling i økonomisk stilling.
 (% af forbrugende enheder).

	Forventet udvikling i 1946	Faktisk udvikling i 1946	Forventet udvikling i 1947	Faktisk udvikling i 1947
	%	%	%	%
Stigende indkomst.....	25	42	23	49
Samme indkomst.....	34	27	42	30
Mindre indkomst.....	23	28	14	19
Usikker.....	13		19	
Uoplyst.....	5	3	2	2
	100	100	100	100

ventede tal og de faktiske, og vel at mærke en kraftig undervurdering af den fremtidige indkomst. Da denne undervurdering må sættes i forbindelse med den almindelige udvikling af pris og lønniveau i U.S.A. i de pågældende år, har det interesse at sammenholde tallene i tabel 8 for forventningerne med de tal, der er gengivet i tabel 9. De to serier tal er ikke fuldkommen kommensurable, hvilket skyldes den forskellige spørgsmålsformulering. Med hensyn til den fremtidige udvikling er direkte spurgt, om forventningerne for pengeindkomsten i det kommende år, mens tabel 9 er resultatet af et spørgsmål til belysning af emnernes opfattelse af, om det er lettere eller sværere at opretholde levedoden. (Ved sammenligning skal tallene for 1946 i tabel 8 sammenlignes med tallene for 1947 i tabel 9 og tallene for 1947 i tabel 8 med tallene for 1948 i tabel 9).

Tabel 9.
Opfattelsen af familiens økonomiske situation.¹⁾

	1948 %	1947 %	1946 %
Klarer sig økonomisk bedre.....	29	31	20
Uforandret.....	28	30	42
Klarer sig dårligere.....	39	34	31
Usikker.....	2	2	2
Uoplyst.....	2	3	5
	100	100	100

¹⁾ Svar på spørgsmålet: Vil De mene, at De er økonomisk bedre eller dårligere stillet i dag end De var for et år siden?

Tabel 10.
 Forventningerne om prisudviklingen et år frem i tiden.
 (% af forbrugende enheder).

	Febr.— marts 1948 1) %	Januar 1948 1) %	Juli 1947 2) %	Tidlig 1947 %	Tidlig 1946 %
Priserne vil gå op.....	15	50	32	13	53
» vil være uforandrede.....	29	22	29	22	21
» vil gå ned.....	39	16	29	46	8
Betinget svar.....	15	10	9	17	13
Usikker.....	2	2	1	2	5
	100	100	100	100	100
Faktisk prisstigning (point)..... 1938—39 = 100		2	15	15	23

Endelig er som et sidste eksempel på materiale fremkommet ved undersøgelsen, gengivet emnernes forventninger med hensyn til prisudviklingen (tabel 10).

Det er bemærkelsesværdigt at se, hvorledes disse forventninger svinger meget stærkt, så stærkt, at materialet endog forandrer sig under selve indsamlingen. Da det tager nogen tid at indsamle et så omfattende materiale, viste det sig, at netop opfattelsen af forventningerne for den fremtidige prisudvikling skiftede. Ved at sortere de udtalelser, der var faldet ved interviews, indsamlet i januar 1948 og i dagene 14. februar til 4. marts samme år, fremkom en betydelig forskel, delvis grundet på et pludseligt (ikke varigt prisfald) i begyndelsen af februar måned. Spørgsmålet er formuleret således, at det kræver svar på emnets opfattelse af, hvorledes prisudviklingen vil blive et helt år frem i tiden. Til sammenligning er vist den faktiske prisstigning, det vil sige, hvor mange point detailpristallet har bevæget sig (1935/39 = 100) i løbet af de 12 måneder udtalelserne skal dække.

III.

KRITIK AF MENINGSUNDERSØGELSERNE.

Det argument, der oftest fremsættes imod meningsundersøgelserne, er spørgsmålet, om man nu også kan stole på de oplysninger, der fremskaffes ved undersøgelser af denne art. Spørgsmålet er for kompliceret til, at det kan imødegås her på tilfredstillende måde, men det er muligt at give visse klassifikationer af de vigtigste fejlkilder, der fremkommer. En god ind-

1) Baseret på undersøgelsen for 1948.

2) Baseret på en lille undersøgelse taget i de 2 sidste uger i juli 1947.

deling af fejlkilderne giver to hovedgrupper: a) de fejl, der skyldes metoden, og b) de fejl, der kan tilskrives de personer, der er anvendt som emner ved undersøgelsen.

Den metodiske fejlgruppe kan i store træk henføres til: 1) skævheder i selve materialesammensætningen, 2) fejl i spørgsmålsformuleringen og 3) fejl i arbejdet med at fremskaffe oplysningerne.

ad 1) At der i enhver sampling må være en fejlmulighed tilstede siger sig selv, men i det omfang, hvor det er muligt at gøre udvælgelsen så tilfældig som muligt (random), kommer man nærmere til det punkt, hvor man (hvis man kan se bort fra eventuelle andre fejlkilder) kan anvende sandsynlighedsberegninger til at bestemme, hvor stor sandsynligheden er for at fejl ligger indenfor konkrete grænser. Med hensyn til dette særlige problem, er der af meningsundersøgelsesinstitutterne gjort et meget stort arbejde for at fjerne fejlkilder i udvælgelsen. Selvom der måske stadig eksisterer en del mindre skævheder, så er man dog her utvivlsomt kommet så langt, at man kan sige, at fejlene ikke er af et så stort omfang, at de virker særlig afskrækkende.

ad 2) Mulighederne for fejl i selve spørgsmålsformuleringen søger man at komme til livs ved at gennemarbejde formuleringen og prøve spørgsmålene gennem adskillige forsøg, for at sikre sig, at der ikke er noget, som kan misforstås. I ganske særlig grad kan man nedsætte fejlkilderne ved ikke at bygge på svarene på et enkelt spørgsmål, men ved at konstruere en hel gruppe spørgsmål, som fra forskellige sider nærmer sig det samme problem. Som et praktisk eksempel kan nævnes, at man i opsparingsundersøgelsen ikke nøjes med at spørge emnerne om, hvor store beløb, de har betalt på afbetalinger, men at man specificerer det på afbetalinger på biler, radio, møbler o. s. v., afbetalinger på indkøb fra tidligere år m. m. Erfaringerne har vist, at en sådan spørgsmålskæde er velegnet til at klare problemerne¹⁾.

ad 3) Hvad endelig den sidste gruppe af metodiske fejl angår, fejl, opstået under fremskaffelse af oplysningerne, er disse mulige fejls størrelse næsten helt udenfor målelig kontrol, men ved en stadig mere grundig udvælgelse af og uddannelse af interviewere bliver de reduceret mest muligt. For denne fejlmulighed og for så vidt også for den anden gruppe (fejl i spørgsmålsformuleringen) gælder det dog, at hvor man behandler problemer af forholdsvis konkret indhold, er der ikke noget grundlag for at tro, at disse fejl vil være større, når det drejer sig om repræsentative tællinger, end hvor det er almindelige komplette tællinger. Tværtimod kan man sige,

¹⁾ Spørgsmålsformuleringens problemer er udførligt behandlet i Hadley Cantril: »Gauging Public Opinion«, Princeton 1944. De specielle problemer for opsparingsundersøgelsen i en artikel af Eleanor E. Maccoby: »Interviewing Problems in Financial Surveys«, International Journal of Opinion and Attitude Research 1947, pp. 31—40.

at det er mindre sandsynligt, at der er fejl af disse typer i de repræsentative tællinger, end i de totale, dels giver de repræsentative undersøgelser normalt mulighed for en væsentlig bedre uddybning af problemerne ved flere spørgsmål, dels er det bedre at skabe en lille stab af egnede og kvalificerede interviewere, hvis resultater man kan fæste lid til, end at sætte skik på den hærske af nummeratorer, der f. eks. sættes i arbejde ved de store censusundersøgelser i U.S.A.

Fejl, der skyldes de interviewede personer. Den sidste gruppe af fejlmuligheder er de fejl, der skyldes de interviewede personer, og som kan skyldes både bevidste og ubevidste fejl. De bevidste fejl er det meget svært at gardere sig imod i enhver form for statistisk indsamling. Ganske vist viser det sig ofte, at en serie spørgsmål, som tilsammen danner et billede af et problem, i sig selv er et værn imod bevidste fejl, idet det ofte er umuligt for emnet at gennemføre en fordrejning så konsekvent, at den ikke afslører sig selv. De bevidste fejl er mangeartede, dels kan det være rene erindringsforskydninger, dels udeladelses»synder«, misforståede udtryk, dårlig fremstillingsevne o. s. v. Netop denne gruppe af fejlkilder har det i ikke ringe grad været muligt at komme til livs ved de store kæder af spørgsmål, hvor man gennem de detaljerede spørgsmål søger at »dække« hele den problemkreds, der skal belyses.

De opstillede fejlmuligheder er behandlet generelt, og det er derfor rigtigt at fremhæve, at der kan være forskel på fejlmulighederne, alt efter hvilke problemer, der undersøges. De fejlmuligheder, der f. eks. kan tilskrives emnerne, vil selvsagt være forholdsvis små, hvor det drejer sig om en undersøgelse, der har til opgave at konstatere befolkningens viden om visse problemer. Det drejer sig om en art eksamination, og det er her ret utænkeligt, at der i større eller mindre omfang vil opstå bevidste eller ubevidste fejl, som virker forstyrrende på resultaterne. Helt anderledes stiller sagen sig, hvor man kommer ind på de egentlige meninger. Kan man i det hele taget underkaste meninger en statistisk behandling? Dette er et spørgsmål, som der ikke kan gives noget generelt svar på. Visse meninger er det muligt at give en fuldgyldig behandling af gennem disse undersøgelser, andre områder er mindre egnede. Dette gælder særligt, hvor der kan være forskel mellem et emnes personlige og officielle mening om et spørgsmål. I et sådant tilfælde vil man som oftest søge den personlige mening, men få den officielle.

Der kan ikke opstilles generelle regler, som gælder for alle arter af spørgsmål, dertil er hele meningsspørgsmålet alt for kompliceret et problem. Selvom der ikke kan gives noget generelt svar, så kan det næppe betvivles, at hvor det drejer sig om forholdsvis enkle økonomiske spørgsmål, som i den foreliggende undersøgelse, så vil der ikke være særlig store fejlkilder i emnernes oplysninger. Med hensyn til de konkrete oplysninger om ind-

tægt og formue kan det selvfølgelig tænkes, at der her — som overfor skattevæsenet — afgives falske oplysninger, for at dække over en reel indkomst af frygt for konsekvenserne, hvis diskretion brydes, eller et emne kan fristes til praleri og smøre for tykt på, men da det er meget detaljerede oplysninger, der kræves, vil sådanne forsøg på fejlagtige oplysninger ofte afsløres. De rent meningsmæssige spørgsmål om forventningerne for den kommende økonomiske udvikling har de færreste personer nogen påviselig grund til at afgive urigtige oplysninger om. At emnerne måske skifter mening igen, at svarene er afgivet uden grundigere overvejelse o. s. v. kan man med rette indvende, men dette forhindrer ikke, at oplysningerne i det store og hele kan betragtes som rigtige, når man tager skyldigt hensyn til:

- a) at oplysningerne kun er rigtige i det øjeblik analysen gennemføres,
- b) at oplysningerne må vurderes under hensyn til den viden (eller mangel på viden), som emnerne har paa undersøgelsestidspunktet, og at en ændring i denne viden har indflydelse på resultaterne, hvis en ny undersøgelse gennemføres. Endelig
- c) må det vurderes, i hvilket omfang det kan tænkes, at emnerne bevidst eller ubevidst har grund til at afgive urigtige oplysninger. Kan det tænkes, at sådanne fejl opstår i større omfang og at de vil påvirke svarene i samme retning, må der tages hensyn hertil ved vurdering af resultaterne.

Det fremgår af denne redegørelse, at der ofte klæber betydelig usikkerhed ved anvendelsen af meningsundersøgelsesresultater, men det kan på den anden side ikke give tilstrækkeligt grundlag for at afvise denne undersøgelsesform. Trods manglerne har undersøgelserne alligevel deres berettigelse, simpelthen ved at være det eneste middel til at fremskaffe et materiale til belysning af visse vigtige faktorer og at kritikken derfor ikke må munde ud i en afvisning af metoden, men derimod opfordre til øget kritisk vurdering og stadige eksperimenteringer med metodespørgsmål. Uden iøvrigt at ville gå ind på en drøftelse af de mange områder, hvor undersøgelserne kan have betydning, skal blot atter henvises til en enkelt af de mange muligheder: den meget væsentlige plads, som forventningerne har fået i den økonomiske forskning gennem Keynes indflydelse, og hvad andet er forventningerne end en bestemt gruppe af meninger. Og ved en samlet vurdering af meningsundersøgelserne indenfor det økonomiske område, må det aldrig glemmes, at menings- og indstillingsundersøgelserne kun kan supplere økonomiske data. Oplysninger om motiver, indstillinger og forventninger hjælper med til at forklare en sket udvikling, ligesom de hjælper med til at forudsige mulige fremtidige udviklinger, men de kan ikke løse problemerne alene, de er — som sagt i indledningen — kun en hjælp.